

Arranging Daffodils (Carl Thomsen)

UVOD
.....

William Wordsworth (1770.-1850.) zasigurno je najveći britanski romantički pjesnik u čijim pjesmama inspiraciju opetovano nalaze drugi pjesnici, profesori i studenti, ali i ljudi koji jednostavno vole čitati poeziju. Teško je pronaći čovjeka koji nije čuo za Wordsworthove „Sunovrate“, kratku pjesmu koja govori o pjesnikovom susretu s ovim proljetnim cvijećem, jarko žute boje, za njegove šetnje rodnim Lake Districtom, danas nacionalnim parkom na sjevero-zapadnom dijelu Engleske. Iako je u europskom kontekstu od Wordswortha bio daleko značajniji Byron, on se u Engleskoj smatra mitotvornim pjesnikom i začetnikom romantizma. Moj prvi susret s Wordsworthom pamtim još od jezične gimnazije, a kasnije na zagrebačkom Filozofskom fakultetu o njemu mi je predavala profesorica Sonja Bašić. Wordsworthova okrenutost svom unutarnjem svijetu te ideja suživota čovjeka i prirode o kojoj progovara u svojoj meditativnoj poeziji duboko me dirnula. Zahvaljujući projektu profesorice Ljiljane Ine Gjurgjan, mentorice na doktoratu, 2008. godine prvi sam put imala priliku otići u Grasmere i vidjeti slavni Dove Cottage u kojem je Wordsworth živio sa sestrom Dorothy, ženom Mary Hutchinson i njihovo četvero djece od 1799. do 1808. g. U dvorištu koje se prostiralo iza same kuće vidjela sam sunovrate i činilo se da ih ima posvuda u Lake Districtu. U razgovoru s lokalnim ljudima te obilaskom centra Jerwood, gdje se čuvaju originalni rukopisi Wordsworthovih pjesama, pisma i dnevniči obitelji Wordsworth, postupno sam ušla u svijet u kojem je pjesnik živio. Taj me svijet u svojoj ruralnoj jednostavnosti neodoljivo podsjećao na život moje bake i djeda u jednom moslavačkom selu, a u svojoj vizualnosti na velike naivne slikare Hlebinske škole. Ono što me u Lake Districtu prvo osupnulo bila je

ljepota prirode oko sela Grasmere, obližnje jezero te planinski vrhovi po kojima sam planinarila s polaznicima zimske škole posvećene Wordsworthu. Znajući da je pjesnik prošao istim putovima upijajući svaki i najmanji detalj iz prirode, bilo da je riječ o drveću, cvijeću, planinskim vrhuncima, pticama ili pak lokalnim ljudima, činilo mi se da sam korak bliže razumijevanju onoga o čemu su govorili ugledni profesori s britanskih i američkih sveučilišta na ljetnoj konferenciji o Wordsworthu te iste godine, uglavnom veličajući Wordsworthov jedinstven i prepoznatljiv glas. Moj je doprinos domaćem interesu za Wordswortha ova knjiga kao posveta tom jedinstvenom glasu engleskog romantizma. No, čitateljska pozicija s koje sam krenula godinama se pomaknula od glorifikacije onoga što je pjesnik uspio postići do kritike zbog onoga što mu je promaklo postići. Mislim da mi je u pronalaženju puknuća u značenju i otkrivanju onoga što Wordsworth u svojoj poeziji opetovano skriva, pomogla periferina čitateljska pozicija. Drugim riječima, činilo mi se potrebnim i lakšim srušiti mit o Wordsworthu jer dolazim iz druge kulture, neopterećena uzusima i očekivanjima one engleske koja se, kad je riječ o nacionalnom, kanonskom pjesniku, boji intervencija u vlastiti kulturni kapital.

Uzimajući u obzir različite kritičke pristupe njegovoj poeziji, od formalističkih, poststrukturalističkih, fenomenoloških, ekokritičkih i historističkih, ova knjiga želi proniknuti u problematiku romantičkog sjećanja kao vremenske i prostorne kategorije te Wordsworthovu poeziju otvoriti mogućnosti čitanja u različitim teorijskim okvirima. Tradicionalna čitanja njegove poezije kojima su temelje šezdesetih godina 20. stoljeća udarili Meyer Horwad Abrams i Harold Bloom, osamdesetih se otvaraju čitanjima poststrukturalista poput Geoffreyja Hartmana i Paula de Mana ili pak historističkim čitanjima Jeromea McGanna, Marjorie Levinson, Davida Simpsona i Thomasa Pfaua.¹ Dok je Abrams čitao Wordswortha kao optimističnog pjesnika koji svojim spajanjem ljudskog uma i prirode čitatelju pruža harmoničnu viziju svijeta, Bloom će u njemu pronaći spiritualnu, gotovo religijsku dimenziju koja ga vodi onkraj tog istog svijeta.

¹ Ovdje zbog prikladnosti navodimo samo neka, najznačajnija imena.

Na tragu Bloomovog viđenja Wordsworthove poezije, Hartman i de Man govorit će o puknućima u svijesti romantičkog subjekta koja ga vode prema transcendentnom iskustvu. Paralelno s poststrukturalistima, koji u većoj mjeri zanemaruju društveni kontekst, novi historisti pokazat će nam sve značenje Francuske revolucije, posljedice dvadesetogodišnjih ratova između Engleske i Francuske, novu dinamiku između sela i grada uslijed prve industrijske revolucije i važnost klasne pozicije pjesnika u oslikavanju vlastite stvarnosti. Nadalje, od devedesetih godina prošlog stoljeća Jonathan Bate je rehabilitirao Wordswortha kao „pjesnika prirode“ jer njegovu poeziju postavlja u središte eko-kritičkih teorijskih koncepata. Zbog svojevrsnoga zasićenja povijesnom kontekstualizacijom Wordsworthove poezije, posljednjih desetak godina svjedočimo povratku formalističkim čitanjima koja su u širem smislu i fenomenološka jer se usredotočuju na pomno čitanje samih pjesama, često na uštrb političkih, kulturalnih i moralnih trvenja, tj. dinamičnog društvenog konteksta u kojem su one nastale. Stoga, ova knjiga zahvaća najrelevantnija čitanja Wordsworthove poezije, a usredotočuje se na sjećanje. Posljednja cjelovita studija koja se bavila sjećanjem kod Wordswortha, *The Landscape of Memory: A Study of Wordsworth's Poetry* Christophera Salvesena, objavljena je 1965. godine, a u međuvremenu na temu romantičkog sjećanja objavljeno je više stotina akademskih članaka i poglavlja u knjigama. S obzirom da romantičkom sjećanju pristupa i kao prostornoj, osobnoj, i društvenoj kategoriji, ova je knjiga pokušaj proširenja Salvesenovog čitanja koje sjećanju pristupa kao vremenskoj kategoriji.

Govoreći o sjećanju kod Wordswortha, pokušat ćemo obuhvatiti njegovo pjesničko stvaralaštvo koje kritičari nazivaju „pjesme iz produktivnog razdoblja“ (*great period poems*), a koje obuhvaća razdoblje od 1. izdanja *Lirskih balada* (*Lyrical Ballads*) 1798. g. koje će napisati zajedno s najboljim prijateljem, Samuelom Taylorom Coleridgeom, pa sve do samostalne zbirke pjesama jednostavno nazvane *Pjesme, u dva sveska* (*Poems, in Two Volumes*) objavljene 1807. g. Riječ je, dakle, o nekih desetak godina, tj. vrlo kratkom razdoblju pjesničke nadahnutosti koje je iznjedrilo velike meditativne pjesme poput „Opatije Tintern“ („Tintern Abbey“) i „Ode besmrtnosti“ („Immortality Ode“) kao i

poznate balade poput „Slaboumnog dječaka“ („The Idiot Boy“), „Oronule kolibe“ („Ruined Cottage“) i „Starog prosjaka iz Cumberlanda“ („Old Cumberland Beggar“). Kako je Wordsworth cijeli svoj život planirao napisati pjesmu epskih proporcija *Pustinjač*, važno je osvrnuti se i na jedine pjesme koje su trebale biti dijelom tog nikada dovršenog projekta. Stoga ćemo se posvetiti i pjesmi *Kod kuće u Grasmereu* (*Home at Grasmere*, 1807.) i *Preludiju* (*The Prelude*, 1805.), njegovom najvećem i najznačajnijem autobiografskom djelu. Nadalje, smatramo da je i njegova kasnije faza iznjedrila neka zanimljiva ostvarenja kao što su *Vodič po jezerima* (*Guide to the Lakes*, 1810.) i *Ekskurzija* (*The Excursion*, 1814.) pa ih ne želimo izostaviti s ciljem što šireg zahvaćanja Wordsworthovog opusa.

Kako nas naslov knjige usmjerava prema sjećanju, po mišljenju Georgea Pouleta, najznačajnijoj izmišljotini druge polovine 18. stoljeća, u prvom poglavlju započinjemo s pojmom sjećanja u zapadnoj kulturi. Ovdje trasiramo važnost sjećanja od antike pa sve do početka 19. stoljeća – od Semonida iz Keosa, grčkog pjesnika iz pred-sokratskog razdoblja, pa sve do Williama Wordswortha koji je svoju poeziju utemeljio na sjećanju i time otvorio prostor za drugačije poimanje ljudske subjektivnosti. Dok je do kraja 18. stoljeća bila važna memorija kao puko reproduciranje naučenih fakata, s pojavom romantizma memoriju zamjenjuje sjećanje. Takvo sjećanje posjeduje kreativni potencijal jer se često isprepleće s pojmom imaginacije koja je za romantičke pjesnike istovremeno božanska osobina i stvar drugačije, pjesničke osobnosti. Već tijekom prosvjetiteljstva ljudski je um sve manje vezan uz Božji, on postaje odvojen, složen i specifičan, a na taj način će prisjećanje događaja iz osobnog života prenijeti prevagu nad pamćenjem liturgijskih znamenitosti.

U uvodnom dijelu govorimo i o dvije osnovne žanrovske odrednice Wordsworthove poezije, pjesnikovom odabiru balade i autobiografije kako bi progovorio o ljudima iz ruralnih krajeva te o svom vlastitom odrastanju. Balada se primarno oslanja na pučku predaju pa je stoga od srednjeg vijeka bila okosnicom društvenog sjećanja, tj. prijenosa važnih događaja iz života određene društvene zajednice s generacije na generaciju. Wordsworth i Coleridge svojim odabirom pučkih narativa iz Lake

Districta, pisanih jezikom koji se opire pjesničkoj dikciji i pokušava biti razumljiv širokim masama, te lirskom komponentom, kojom prikazuju unutarnja stanja likova ili samog pjesničkog subjekta, pokušavaju proširiti horizont čitateljskog suosjećanja. Njihova intervencija u pjesnički jezik i prikaz čovjekove nutrine bile su okosnicom novog senzibiliteta koji će obilježiti pjesništvo romantizma od njegovih početaka pa sve do druge generacije romantičkih pjesnika kao što su bili Lord Byron, Percy Bysshe Shelley i John Keats.

Drugi žanr kojem se strastveno okreće Wordsworth je autobiografija, a podnaslov njegovog *Preludija* biti će „Pjesma o rastu pjesničkog uma“. U toj autobiografskoj pjesmi pjesnik pokušava opisati rast i razvoj vlastitog uma, ali i osjećaja od ranog djetinjstva pa sve do trenutka pisanja, kada sa svojih nepunih 30 godina, smatra da posjeduje zreli um. Romantička autobiografija, koju trasiramo od Svetog Augustina pa do Wordswortha, iznjedrila je i pojam romantičkog sebstva, složenog koncepta koji podliježe filozofskim impulsima s kraja 18. stoljeća, njemačkom idealizmu i engleskom empirizmu, ali i složenim materijalnim okolnostima. Stoga smatramo važnim naglasiti da romantičko sebstvo nikako nije jedinstven koncept te da ga pojam „esencijalnog“ sebstva do kraja ne opisuje. Naime, ako nam se isprva čini da nas Wordsworthova poezija vodi onkraj pojavnog svijeta i materijalnog iskustva, ona je tih materijalnih uvjeta svoga nastanka itekako svjesna: političke klime uoči i nakon Francuske revolucije, pjesništva kao financijski nesigurnog poziva, siromaštva i patnje ljudi u ruralnim krajevima te otuđenja i promjene u uvjetima rada u velikim gradovima uslijed industrijske revolucije. Wordsworthovo specifično romantičko sebstvo stoga se može obuhvatiti sintagmom „sublimni egoizam“ (Keatsova sintagma) jer pjesnik uvijek u središte pozornosti stavlja samoga sebe i svoje kreativne, sublimne snage u čijoj se pozadini zapravo skrivaju ekonomski impulsi. Stoga u pozadini takvoga romantičkog sebstva možemo uočiti metaforu liberalnog, „duhovnog kapitalizma“ kojem je osnovni impuls oduvijek bila potraga za sublimno beskrajnim privatnim sebstvom, a Wordsworth se nadaje kao pjesnik koji izgrađuje ukus srednje klase kojoj i sam pripada.

Za pojam romantičkog sjećanja važna je ideja Eugenea Stelziga koji kaže da je ono istovremeno pitanje vremena i prostora, pa se u drugom i trećem poglavlju bavimo razradom te jednostavne ideje. U prvom dijelu 2. poglavlja „Romantičko sjećanje i vrijeme“ govorimo o empirističkom pogledu na poimanje ljudskog identiteta i ulozi sjećanja u uspostavi cjelovite ličnosti. John Locke i David Hume udarili su temelje romantičkom poimanju sjećanja kao temporalne kategorije, gdje je neposredno iskustvo u dinamičnom suodnosu s onim što se s vremenskim odmakom može dozvati sjećanjem. Za Wordswortha je nadalje važan povratak na početak, svom izvorištu, koje nalazi u najranijim danima djetinjstva. Stoga želimo naglasiti važnost „izvorišta“ i „djeteta“ kao osnovnih metafora za povratak u prošlost kada naš um nesvjesno upija doživljaje iz svoje okoline. Za Wordswortha su upravo ti najraniji dani i najvažniji jer tada je um djeteta povezan s Majkom Prirodom, a sve impresije iz okoline sudjeluju u izgradnji njegovoga moralnog bića. Pjesnik se stoga opetovano vraća figuri djeteta u svojoj poeziji jer vjeruje kako čista, neiskvarena djetetova iskustva, jasni moralni orijentir i dobročinstvo postupno nestaju kako odrastamo, ali se mogu dohvatiti sjećanjem i imaginativnim osmišljavanjem prošlosti. No, ovdje moramo napomenuti i da je Wordsworthova slika djetinjstva idealizacija te stoga oblik „romantičke ideologije“ (McGann) jer se njome pjesnik služi kako bi potvrdio svoju tezu o utješnoj i regenerativnoj moći sjećanja. Njegov cilj nije prikazati stvarne okolnosti odrastanja djece u ruralnim krajevima Engleske na kraju 18. stoljeća, već progovoriti o harmoničnom odnosu između djetetovog uma i prirode ili pak nemogućnosti djeteta da prihvati smrt bliskog člana obitelji. Nadalje, u ovom poglavlju govorimo i o Wordsworthovim „vremenskim lokalitetima“ – pjesnikovim važnim događajima iz prošlosti koji se odlikuju vremenskom i prostornom dimenzijom – te o vrstama sjećanja koje možemo pronaći kod Wordswortha.

Nakon afektivnog i traumatskog sjećanja kojima smo posvetili posljednje stranice 2. poglavlja, u idućem se poglavlju bavimo sjećanjem po navici i tjelesnim sjećanjem jer je ono usko vezano uz pojam sjećanja i prostora. Suvremeni fenomenolozi pokazali su nam da je sjećanje uvijek u relaciji s vremenskim

i specijalnim što se nalaze ujedineni u mjestu, a Wordsworthova poezija otvara se takvim fenomenološkim čitanjima zbog pjesnikove usredotočenosti na mjesta koja su mu važna i koja, na svojim pješačkim i planinarskim turama svakodnevno posjećuje. Na nekima od njih ostavlja i uklesane natpise kako bi im udahnuo priču, nadajući se da će nove generacije pamtiti mjesta upravo po tim crticama iz života lokalnog stanovništva. Nadalje, u ovom se poglavlju bavimo i estetikom sjećanja, tj. načinom na koji sjećanje ovladava krajolikom u tri estetske kategorije: pitoreskno, lijepo i sublimno. Vidjet ćemo da je usprkos prijeziru koji je osjećao prema navalama turista u Lake District koji su dolazili kako bi uživali u pitoresknim krajolicima, pjesnik u svojim ranim pjesmama i sam pokleknuo pred tom pomodnom estetikom. Također, pod utjecajem najvažnijeg traktata za romantičku estetiku, *A Philosophical Enquiry into the Origins of our Ideas of the Sublime and Beautiful* (1757.) Edmunda Burkea, Wordsworth se rukovodi estetikom lijepog kad progovara o svojoj obitelji i prijateljima, dok će estetiku sublimnog koristiti kad su mu osnovna preokupacija vlastita stanja svijesti. U cijelom 3. poglavlju u središtu su pjesme koje govore o važnosti ruralnih mjesta, dok se u posljednjem dijelu tog poglavlja okrećemo gradu kao romantičkom *toposu*.

Wordsworth je u nekoliko navrata boravio i živio u Londonu te je zanimljivo vidjeti u kakvom su dinamičnom suodnosu selo i grad u njegovoj poeziji te da grad nije nužno negativan „vremenski lokalitet“, kako bismo očekivali od jednog pjesnika okrenutog prirodi.

U posljednjem poglavlju posvećujemo se političnosti Wordsworthovih pjesama iako smo i ranije naglašavali da ih je nemoguće čitati odvojeno od društvenog konteksta. U prvom redu tu progovaramo o scenama iz pjesnikovog okruženja o kojima je odbijao progovoriti, a mogu se iščitati iz nekih njegovih pjesama. Nadalje, pokušat ćemo otkriti koliko je kontinuiteta bilo u pjesnikovim političkim stavovima i koliko je Francuska revolucija utjecala na njegov radikalizam. Također, otvarajući historistička čitanja prema recentnom kulturološkom polju, tzv. novim studijama siromaštva (New Poverty Studies), analiziramo neke Wordsworthove pjesme u kojima je vidljiva pjesnikova esteti-

zacija siromaštva umjesto dublje preokupacije i osjetljivosti na ljudsku bol i patnju.

U tom smislu ova je knjiga obol Williamu Wordsworthu kao najvećem engleskom pjesniku romantizma koji propitkuje njegov položaj unutar književnog kanona. To čini na način da pokušava upozoriti na slabosti i granice njegove pjesničke veličine te njegovu uvjetovanost osobnim i društvenim okolnostima krajem osamnaestog i početkom devetnaestog stoljeća.